



17 Ekim 2017

Hapishanelerde Tek Tip Elbise Uygulamasının Dayatılması Mahpusların İnsan Haklarına Aykırıdır

Özellikle 1980 askeri darbesinden sonra derin acılara yol açan, yaygın bir direniş sonucu kaldırılan “mahpusların hapishanelerde tek tip elbise giymeye zorlanması” son dönemde yeniden gündeme getirilmeye çalışılmaktadır. Bu zorlamalı gündem de başta olmak üzere ağır insan hakları ihlallerinin simgesi haline gelen Guantanamo esir kampı uygulamalarına atıf yapılması da bu konuyu gündeme getirenlerin zihniyet yapılarını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Mahpusların hapishanelerde tek tip elbise giymeye zorlanması, bugün dünyada yeniden yaygınlaşmaktadır. 20. yüzyılda çeşitli ülkelerde terk edilen mahpuslara tek tip elbise zorunluluğu, ceza politikalarının sertleşmesine paralel olarak 21. yüzyıl başında yeniden gündeme gelmiştir.

Cezaevleriyle ilgili uluslararası insan hakları standartları, mahpusların tek tip elbise giymeye zorlanmasını henüz açıkça yasaklamamıştır.¹ Bu durum, mahpus haklarının uluslararası insan hakları hukukunda en ihmal edilen ve geri bırakılan alanlardan biri olmasıyla bağlantılıdır. Bu yüzden tarihte uygulanan insanlık dışı ceza taktikleri, konjonktürel olarak yeniden uygulamaya girerken uluslararası hukuka dayanarak da “normalleştirilebilmektedir”.

Her ne kadar uluslararası hukuk mahpusların elbise serbestisi hakkını açıkça tanımamış olsa da, mahpusların üniforma giymeye zorlanması halen sahip oldukları temel insan haklarına açıkça ters düşer. Bu hakların başında ise, “işkence, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele ve ceza yasağı” gelmektedir.

1. Hapishanede tek tip elbise dayatması, “onur kırıcı bir ceza” niteliğindedir:

Kısa bir araştırma bile, hapishanede tek tip elbise giymeye zorlanan mahpusların onur kırıcı bir ceza ile karşı karşıya olduğunu anlamaya yeterlidir. Çeşitli araştırmalar ve mahpusların yaşam öyküleri, tek tip elbise zorlamasının psikolojik olarak yaralayıcı, kişilik örseleyici etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

¹ Örneğin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından ilk kez 1957’de, daha sonra ise Mandela Kuralları adı altında 17 Aralık 2015 tarihinde kabul edilen, Asgari Standart Kurallar, mahpusun kendi seçtiği elbisesini giymesine izin verilmemesi halinde, mahpusa iklim şartlarına uygun, sağlığını koruyacak türden, temiz giysi verileceğini, onur kırıcı veya aşağılayıcı giysi giydirilemeyeceğini belirtmiştir (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, m. 17.1 (1957); m. 19.1. (2015)).

Mahpusların tek tip elbise giymeye zorlanması, hayatın farklı alanlarında giyilen tek tip giysilerden farklıdır. Bu dayatma ile mahpusların kendi istedikleri kıyafetleri giymeleri yasaklanmakta, iradeleri yok sayılmakta ve kendi istemleri dışında renk, biçim, tip zorla dayatılmaktadır.

Tek tip elbise, mahpusları toplumun geri kalanından -temiz, masum insanlar- ayırma amacı taşır, hem dışardakilerin hem de kişinin kendine bakışı açısından bir etiketleme, damgalama amacı vardır. İnsan, kendisini "suçlu" olarak tanımlar ve başkaları da onu. Bu durum, daha geniş bir kurumsallaşma sürecinin bir parçasını oluşturur. Tek tip elbise, artık iyi bir vatandaş ya da saygı görmeye değer özgür bir insan olmadığını her an hissedeceği bir şekilde mahpusu işaretler. Bazı üniformalar kasten kişiliğin ahlaki değerini düşürmek ve aşağılamak için tasarlanmıştır; örneğin düz gri, bej, hiç bir ayrıntıya yer vermeyen tulum ya da bol giysiler. Bu uygulama, bu tür bir tektipleştirmeyle yaratılan dış disiplinin, mahpusta bir iç disiplin getirmesi fikrine dayanır.

Tek tip elbise dayatması ile insanlara üniforma giydirilerek davranışları üzerinde örtük bir kontrol oluşturmaya, tek tek kişilikleri susturmaya ve insanları aynı şekilde hareket ettirmeye çalışılmaktadır. Böylece mahpusun mekânsal uzanımlarının daraltılmasıyla yetinilmeyip onu bir elbisenin, bir tipin içine sıkıştırarak kendi bedeni içerisine hapsedilmesi, bir başka deyişle bir sivil ölüye dönüştürülmesi, bir özne olmaktan soyutlanarak hiçleştirilmesi ve tüm mahpusların aynılaştırılarak tekleştirilmesiyle ifadesizleştirilmeleri hedeflenmektedir.

Mahpusun tek tip elbiseye zorlanmasının kendi iç dünyasında yarattığı etki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin "onur kırıcı ceza" tanımına da uyar. Şöyle der AİHM: "Bir cezanın 'onur kırıcı ceza' sayılabilmesi için, mağdurun başkalarının gözünde olmasa bile kendi gözünde aşağılanması yeterlidir."²

İnsan onurunun korunması, insan haklarının temelinde yatan ana amaçtır. Bu bakımlardan insan onurunu çiğneyen bir cezanın insan haklarıyla bağdaştırılabilmesi mümkün değildir.

Konunun bir başka boyutu ise, mahpusun iki kez cezalandırılmaya maruz kalmasıdır. Hükümlü hem hapis cezasını çekmekte hem de bu sırada bir başka cezaya da maruz kalmaktadır.

2. Hapishanede tek tip elbise dayatmasının mahpusun dış dünyasına da olumsuz etkileri olur:

Tek tip elbisenin uygulandığı birçok yerde hukuk, adalet kavramlarının tartışılır düzeyde gerilediği görülmüştür. Yanı sıra mahpusa yönelik her türlü şiddet uygulamasının kolaylaştırıcı bir aracı da olmuştur. Ülkemizde de birçok mahpusun seslerini, itirazlarını duyurmak isterken yaşamını yitirdiği hatırlanmalıdır.

Psikolojik bir cezalandırma ve aşağılama aracı olarak, tek tip elbise sadece mahpusları değil, yargılama süreçlerindeki sivilleri de etkilemektedir. Tek tip elbise ile damgalanmış olan mahpusun duruşmalara götürülürken, izleyicilerin saldırıları da kolaylaşmaktadır. Hatta yapılan araştırmalar mahkeme heyetlerinin, tulum giyen bir sanığın, giymeyen birinden daha fazla suçlu olduğuna inanmaya eğilimli olduklarını göstermektedir. Bu, tek tip elbise dayatmasının adil yargılanma hakkını ihlal edici bir yönüdür. Böylelikle masumiyet karinesi ihlal edilmekte ve telafisi zor sonuçlar doğmaktadır.

3. Hapishanede tek tip elbise dayatmasının aynı zamanda tüm topluma da olumsuz etkileri olur:

² Tyrer v. Birleşik Krallık kararı (25 Nisan 1978). AİHM bu kararı, okulda dayatılan maruz kalan bir öğrenci hakkında vermiştir.

Tek tip elbise uygulaması aracılığıyla suç ile özdeşleştirilmiş bireyin toplum karşısına tehdit ve sindirme aracı olarak sunulmasıyla toplumsal dışlanma arzulanır. Aynı zamanda bir duygu tasarrufu gözetilmeden toplumun bunu sindirmesi ve cezanın yıldırıcılığına boyun eğmesi istenir.

Tek tip kıyafet iktidarların politik tercihlerine uymayan bireylere yönelik simgesel, biçimsel, politik bir saldırı aracına dönüştürülmek istenmektedir. Bir şiddet simgesi olan tek tip elbise kişi üzerine kurulan, aynı zamanda tüm topluma gösterilen iktidar otoritesinin en görünür ifadelerinden birisidir. Bu bakımdan sadece mahpusa değil toplumun tamamına dayatılan bir cezalandırmadır.

Sonuç olarak:

Mahpusun tek tip elbise giymeye zorlanması;

1. "Onur kırıcı bir ceza" niteliğindedir. İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı ve onur kırıcı muamele veya cezalar suçtur.

2. Mahpusa yönelik her türlü şiddet uygulamasının kolaylaştırıcı bir aracı haline de dönüşmesinin yanı sıra, adil yargılama hakkını da ihlal eder.

3. Tek tip elbise sadece mahpusa değil, toplumun tamamına dayatılan bir cezalandırmadır.

İnsan, haklarıyla insandır!

Tüm bu nedenlerle hapisanede kıyafet özgürlüğü olmalıdır.

Tek tip elbise uygulanmamalıdır!

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ (İHD) - TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI (TİHV) - ÇAĞDAŞ HUKUÇULAR - ÖZGÜRLÜKÇÜ HUKUKÇULAR